

جلسه سوم: توکل (قسمت سوم)

توکل افضل اخلاق

افضل و برترین ویژگی در حوزه اخلاق توکل است. حضرت امیرالمؤمنین ۷ فرمود: رسول خدا ۶ در شب معراج از خداوند سؤال کرد: «ای خدای متعال، کدام اعمال افضل است؟» خداوند فرمود: «در نزد من هیچ عملی افضل تر از این دو چیز نیست که بندهام بر من توکل کند و به هر چه که برایش قسمت کردهام راضی باشد»^۱.

همچنین فرمودند: «الْإِيمَانُ لَهُ أَرْكَانٌ أَرْبَعَةٌ التَّوَكُّلُ عَلَى اللَّهِ وَ تَقْوِيَةُ الْأَمْرِ إِلَى اللَّهِ وَ الرِّضَا بِقَضَاءِ اللَّهِ وَ التَّسْلِيمُ لِأَمْرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ - ایمان چهار پایه دارد: ۱- توکل بر خدا ۲- واگذار کردن امر به خدا ۳- راضی بودن به قضاء الهی ۴- تسلیم بودن به امر خدای عزیز و جلیل».

قرآن کریم از زبان حضرت شعیب ۷ نقل می کند که به قومش می فرمود: «أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَ مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ - من جز اصلاح - تا آن جا که توانایی دارم - نمی خواهم! و توفیق من، جز به خدا نیست! بر او توکل کردم» (هود/۸۸).

به دو واژه اصلاح و استطاعت دقت کنید! یعنی هدفم اصلاح است ولی میزان مصلح بودنم به اندازه توانم است. - یک وقت کسی توانش را دارد یک مسجدی را یک مرکزی را اصلاح می کند، کسی هم مثل حضرت امام ۱ یک کشوری را اصلاح می کند، وجود حضرت حجت ارواحنا فداه هم همه جهان را اصلاح می فرمایند. کسی ممکن است خودش را اصلاح کند، یک گناهی را از زندگی اش ریشه کن می کند، جناب خُرد خودش را اصلاح کرد، برای اصلاح خودش حرکت کرد. پس توکل معنایش این نیست که من کوتاهی کنم. - سپس حضرت شعیب ۷ می فرماید دو چیز را در کنار این اصلاحات نیاز دارم، توفیق و توکل. برای همین این است که در روایات تأکید شده است که توکل معنایش این است که کار را انجام بدهید و نتیجه را به خدا واگذار کنید.

معنای «توکیل به نفس»

امیرالمؤمنین علی ۷ فرمود: «إِنَّ مِنْ أْبْغَضِ الرِّجَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى لَعَبْدًا وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى نَفْسِهِ» مبعوض ترین افراد پیش خدا کسی است که خدا به خودش واگذارش کند. (نهج البلاغه؛ ص ۱۴۹) این «توکیل به نفس» در مقابل توکل است. پیغمبر گرامی اسلام ۹ در دل شب اشک می ریخت و می فرمود: «إِلَهِي وَ إِلَهَ آبَائِي لَا تَكْلِفْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا» (کافی؛ ج ۷؛ ص ۲) خدایا یک چشم به هم زدن من را به خودم وامگذار. این معنایش همین است اگر انسان به خودش واگذار شد بیچاره است از ولایت خدا خارج و تحت ولایت شیطان می رود.

۱- (کلیات حدیث قدسی) ص ۳۸۲ - رَوَى عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع أَنَّ النَّبِيَّ ص سَأَلَ رَبَّهُ سُبْحَانَهُ لَيْلَةَ الْمُعْرَاجِ فَقَالَ يَا رَبِّ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَيْسَ شَيْءٌ عِنْدِي أَفْضَلَ مِنَ التَّوَكُّلِ عَلَى وَ الرِّضَا بِمَا قَسَمْتُ.

شجاعت؛ اثر توکل

در اواخر سوره آل عمران می‌فرماید وقتی که مسلمانان به حسب ظاهر در جنگ احد شکست خوردند، یک کسی به مسلمین گفت: «بترسید ابوسفیان پشیمان شده و دارد برمی‌گردد و اگر برگردد این باقیمانده لشکر اسلام را قلع و قم می‌کند». قرآن می‌فرماید مسلمانان گفتند: «حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ - خدا ما را کافی است؛ و او بهترین حامی ماست» (آل عمران/ ۱۷۳) همین مجروحین بلند شدند و رفتند تا منطقه حَمْرَاءُ الْأَسَد و ابوسفیان هم پشیمان شد و برگشت. این یک اثر توکل است که شجاعت می‌آورد و ترس را از بین می‌برد.

در آیه آخر سوره توبه هم می‌فرماید: «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ - اگر آن‌ها (از حق) روی بگردانند، (نگران مباش!) بگو: «خداوند مرا کفایت می‌کند؛ هیچ معبودی جز او نیست؛ بر او توکل کردم؛ و او صاحب عرش بزرگ است!» (توبه/ ۱۲۹) می‌فرماید: پیامبر! اگر همه دنیا به تو پشت کردند بگو من توکلم بر خداست، خدا مرا کافی است.

صفات متوکلین

در آیات ۳۶ تا ۳۹ سوره شوری می‌فرماید: «وَ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَ أَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَ عَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ» آن چیزی که نزد خداست برای شما هم خوب است و هم ماندگار است. اگر کسی ایمان داشته باشد و توکلش به خدا باشد. سپس به صفات متوکلین اشاره می‌کند.

۱- گناه کبیره نمی‌کنند: «وَ الَّذِينَ يَحْتَسِبُونَ كِبَايَرُ الْإِثْمِ وَ الْفَوَاحِشُ» متوکلین گناه کبیره نمی‌کنند و فحشاء انجام نمی‌دهند. نمی‌شود انسان توکل کند و گناه هم مرتکب شود.

۲- اهل گذشتند: «وَ إِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ» وقتی عصبانی می‌شوند می‌بخشند.

۳- دستور خدا را اطاعت می‌کنند: «وَ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ» پاسخ خدا را می‌دهند اگر خدا فرمود بروید جهاد می‌گویند چشم، نه این‌که بنشینند به حضرت موسی بگویند خودت و خدا بروید با دشمنان بجنگید، ما بعد می‌آییم. (اشاره به آیه ...)

۴- نماز را بر پا می‌کنند: «أَقَامُوا الصَّلَاةَ» انسان‌های متوکل نماز را بر پا می‌کنند.

۵- اهل مشورتند: «وَ أَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ» توکل با مشورت هیچ منافاتی ندارد، خدا به پیغمبرش هم می‌فرماید: مشورت کند. «وَ شَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ»

۶- انفاق می‌کنند: «وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ» انسان متوکل نمی‌گوید خدا خودش روزی رسان است و باید به این فقرا برسد. در آیه ۴۷ سوره «یس» به این مطلب اشاره شده است که: وقتی گفته شود: از آن چه خدا به شما روزی کرده انفاق کنید! کافران به مؤمنان می‌گویند: آیا ما کسی را اطعام کنیم که اگر خدا می‌خواست او را اطعام می‌کرد؟!»

۷- وقتی به آن‌ها ستم می‌شود از خدا طلب یاری می‌کنند: «وَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ» وقتی بغی، یعنی ستمی به آن‌ها می‌شود از خدا طلب یاری می‌کنند.